

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 22 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2022 • 387-391

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1227236

FATİH YAHYA AYAZ, MAKRÎZÎ; SİYERİN ÖNCÜLERİ, SİYER YAYINLARI, İSTANBUL 2021, 126 SAYFA.

Semanur DİNİZ

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Phd. Student Ankara University, Graduate School of Social Sciences, Department of Islamic History, Ankara/Türkiye.

dinizsemanur@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-5839-5178>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap İncelemesi/Book Review

Geliş Tarihi/ Received: 02.12.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 21.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Semanur Diniz)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

FATİH YAHYA AYAZ, MAKRİZÎ; SİYERİN ÖNCÜLERİ, SİYER YAYINLARI, İSTANBUL 2021, 126 SAYFA.

Eser, “Siyerin Öncüleri” serisi içerisinde yer almaktadır. Bu seriden kısaca bahsetmek çalışmanın kıymetini ortaya koymada fayda sağlayacaktır. Hz. Peygamber’e duyulan sevgi ve ilgi, tarih boyunca Müslümanları siyere dair çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Hz. Peygamber’in hayatını ve şahsiyetini konu edinen bu çalışmalar, İslâm tarihinin her döneminde varlığını muhafaza etmiş, sayısız âlimin katkılarıyla da zengin bir siyer literatürü oluşmuştur. “Siyerin Öncüleri” serisi de bu çalışmaları kaleme alan âlimlerden bahseden bir seridir. Bu seride alanında uzman kırk kişi belirlenmiş ve bu kişiler, ilk dönemlerden itibaren Hz. Peygamber’in hayatını en ince ayrıntılarıyla okura sunma gayreti içerisinde eserlerini kaleme almışlardır. Serinin ilk kitabı İslam tarihi sahasının tanınmış isimlerinden biri olan Prof. Dr. Mustafa FAYDA tarafından kaleme alınmıştır. İslam tarihinin her döneminde siyer yazımının farklı bakış açılarıyla canlılığını daima koruyacağını gösteren bu serinin oldukça önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

Serinin otuz birinci kitabı ise Memlûk sahasında çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ tarafından kaleme alınmıştır. Kitapta, Memlûk (648-923/1250-1517) asrında yetişen ve Mısır tarih ekolünün kurucusu olan Makrîzî (ö.845/1442) ve siyer eseri konu edilmiştir. Ayaz, “Siyerin Öncüleri” serisine katkı sağlayan bu eseriyle, Makrîzî’nin Hz. Peygamber’i konu alan *İmtâu’l-esmâ’ bimâ li’r-Resûl (li’n-Nebiyy) mine’l emvâl/enbâ/ebnâ ve’l-ahvâl ve’l-hafede ve’l-metâ* adlı eserinin tanıtılmasını amaçlamaktadır. Siyer sahasında Memlûk döneminin ihmal edildiği vurgusunu yapan yazarın (s. 13), Makrîzî ve siyer eserini konu ederek bu ihmalin giderilmesi adına bir çaba içerisine girdiği de anlaşılmaktadır.

Kitap, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Makrîzî’nin hayatı, eserleri ve tarihçiliği anlatılır. İkinci bölümünde ise Makrîzî’nin iki önemli eseri *İmtâu’l-esmâ’ ve es-Sülûk* isimli eserlerindeki siyer malzemesinden bahsedilir. Yazar, ikinci bölümde *İmtâu’l-esmâ’* adlı eserin muhtevasını, usulünü ve kaynaklarını ele almakta, akabinde müellifin, kaleme aldığı Memlûk tarih araştırmacılarının başucu kitabı niteliğinde olan tam ismi *Kitabü’s-Sülûk li-ma’rifeti düveli’l mülûk* olan eserini ana hatlarıyla tanıtarak bahsi geçen eserdeki siyer malzemesine ve bu bağlamda Ehl-i Beyt’e dair örneklerle yer verir.

Ayaz’ın kaleme aldığı kitapta ön söz ve giriş kısmı Memlûkler dönemindeki ilmi hayatın gelişimi, bu bağlamda siyer ilmine özel bir önem verilmesi, Memlûk siyer yazıcılığına dair

çalışmalardaki yetersizlikler gibi önemli noktalara işaret etmesi bakımından ayrıca incelenmelidir. Buna göre yazar ön sözde İslam tarihindeki en büyük devletlerden birisi olan Memlûk Devleti'nin sadece siyasî başarısıyla değil, ilmî-kültürel sahadaki katkılarıyla da önemli bir devlet olduğu vurgusunu yapar (s. 11-14). Buna göre Memlûk Devleti, Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasından sonra Müslüman halk, tüccar ve ilim erbabı için bir sığınak olmuştur. Bu güven ortamını inşa etmede Memlûk sultanlarının ve devlet adamlarının etkileri oldukça fazladır. İlmî faaliyetlerin gelişmesinde de onların, destek ve himayeleri büyük rol oynamıştır. Bu dönemde çeşitli ilim dallarında çok sayıda âlim yetişmiş ve bunlar birçok eser de kaleme almıştır. Bunlar arasında özellikle tarih, hadis başta olmak üzere pek çok sahadaki çalışmalar dikkat çekmektedir. Yazar, Memlûkler döneminin tarih yazıcılığı açısından münbitliğinin, siyer alanı için de geçerli olduğunu vurgular (s. 11). Yine yazar burada, Makrîzî ve eserleriyle ilgili eksiksiz bir çalışmanın yapılmadığını belirterek, bu konuda yapılan çalışmalara değinir (s. 13). Ayaz'ın bahsettiği çalışmalar arasında kitabında da atıf yaptığı Osman Cengiz'in 2010 yılında hazırladığı yüksek lisans tezini bilhassa zikretmek gerekir. Nitekim yazar, bahsi geçen çalışmada çeşitli okuma hataları ve eksikliklerin bulunduğunu belirtir ancak durumun yüksek lisans seviyesinde tabii olduğunu da ekler. Ayaz, Cengiz'in tezi dışındaki araştırmalarda ise Makrîzî'nin bir siyer müellifi olarak bütün yönleriyle ele alınmadığına işaret eder (s. 13).

Yazar kitabın giriş kısmında, Memlûk siyer yazıcılığına dair oldukça önemli noktalara temas ederek döneme damgasını vuran siyer eserlerinden ve bu eserlerin muhtevasından bahseder (s. 15-22). Ayaz, Memlûk siyer yazıcılığına dair bu dönemde kaleme alınan siyer eserlerine kronolojiden ziyade tematik yazılan, ilgi çekici bir tarzda hadiseleri öne çıkaran genelde derleme hüviyetinde olduğunu ve birbirinin tekrarı gibi görünen bu eserlerde hem ilginç ve farklı kayıtlara rastlandığını hem de dönemin Peygamber algısına yönelik izlerin bulunduğunu belirterek bu durumun dikkate alınması gerektiğini vurgular. Bu dönemdeki siyer eserlerinin Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı klasik olarak nitelendirilebilecek ilk asırlardaki kaynaklardan daha geniş bir siyer malzemesi ihtiva ettiklerini de belirten Ayaz (s. 22), bu noktada Memlûk asrında yetişen âlimlerin Hz. Peygamber'in siyerini yazmaya olan iştiaklarına vurgu yapar. Makrîzî'nin kaleme aldığı *İmtâu'l-esmâ'*ın da Hz. Peygamber'e olan muhabbetinin bir göstergesi olduğunu şu sözlerle ifade eder:

"...Siyer ilmi bu dönemde önemli gelişmeler gösteren alanlardan biridir. Memlûkler döneminin önde gelen âlimlerinin büyük bir kısmı müstakil eserler şeklinde veya tarih eserlerinin içinde bir bölüm olarak Hz. Peygamber'in hayatını kaleme almayı bir vazife telakki etmişler ve bunu bir teberrük vesilesi olarak görmüşlerdir. Bu dönemin en büyük tarihçilerinden olan Makrîzî kaleme aldığı yüzlerce eseri arasına Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili en geniş muhtevalı kitaplardan birisi kabul edilen İmtâu'l-esmâ'ı da eklemek suretiyle bu anlayışın önde gelen isimleri arasında yerini almıştır. Peygamberimiz'e olan muhabbetini her vesileyle dile getiren Makrîzî, sonraki dönemlerde de siyer sahasında başvuru kaynağı olma özelliğini sürdüren bu eseriyle Resûlullah'a olan sevgisini taçlandırmıştır (s. 11-12)."

Ön söz ve giriş kısmıyla alakalı bu değerlendirmelerden sonra kitabın geneliyle ilgili olarak bazı hususlara işaret etmek faydalı olacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki kitap, hacim olarak küçük olsa da muhteva yönüyle doyurucu görünmektedir. Yine yazarın kullandığı dilin sade ve anlaşılır kullanması, dilin ise akıcı olması okuyucunun konuya hâkim olmasını kolaylaştırıcıdır. Bununla birlikte *İmtâu'l-esmâ'*ın muhtevasından bahsedilen kitabın ikinci bölümünde okuyucu açısından muhtevayı bütüncül olarak anlamanın zorlaştığı söylenebilir. Bu durumun yazarın üslûbundan çok oldukça hacimli bir eser olan *İmtâu'l-esmâ'*ın kaleme alınma yönteminin belirsizliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim *İmtâu'l-esmâ'*daki düzensizlikler ve tekrarlar yazarın da dikkatini çekmiş ve bunu şu sözlerle okuyucuya aktarmıştır: "Makrîzî'nin meşhur kronolojik eseri *es-Sülûk* de fihristler çıkarıldığında hemen hemen aynı sayfaya ulaşmakta hattâ aşmaktadır. Aynı şekilde *el-Hitat* da bu eserlere yaklaşık bir hacme sahiptir. Ancak *İmtâu'l-esmâ'* dışındaki hacimli eserleri sağlam bir kurgu ve usulle kaleme alınmıştır. *İmtâu'l-esmâ'* da daha önce de işaret ettiğimiz gibi yer yer görülen tedahüller, tekrarlar ve yanlış konumlandırmaların müelliften kaynaklandığını kesin olarak söylemek de mümkün değildir.

Dolayısıyla eserin kurgusunun genişliğiyle bu tekrar ve yanlış konumlandırmaları bir kenara bırakarak anlamaya çalışmak daha isabetli olacaktır (s. 94).” Yazarın işaret ettiği bu karmaşıklıkların giderilmesiyle alakalı birtakım önerilerde de bulunduğu belirtilmelidir (Bk. s. 88).

Kitabın dikkat çekici bir özelliği de yazarın hadiseler arasında irtibat kurduğunda sıklıkla okuyucuda bu durumu canlı tutmayı sağlamasıdır. Bu durumu Makrîzî'nin nesebini Fâtımîler (297-567/909-1171) üzerinden Hz. Peygamber'e kadar ulaştırması meselesini yazarın farklı kaynaklardan nakillerle vuzuha kavuşturmasında görmek mümkündür. Buna göre yazar, Makrîzî'nin hayatından bahsettiği birinci bölümde, onun nesebini Hz. Peygamber'e dayandırmasından bahseder. Rivayete göre Makrîzî küçüklüğünde babası tarafından Kahire'de Fâtımîler tarafından yaptırılmış olan Hâkim Câmî'ne götürülmüş ve babası “Bu câmi senin atalarının eseridir.” demiştir. Makrîzî de bu söze binaen nesebinin Fâtımîler'e dayandığını ileri sürmüştür. Yazar tam da bu noktada konuyla ilgili Makrîzî'nin nesebine dair muasırı bazı tarihçilerin rivayetlerine de başvurur ve onların bu onudaki şüphelerinden bahseder (s. 28). Daha sonra da Makrîzî'nin bu tutumunda Hz. Peygamber'e derin bir muhabbetle bağlı olması sebebiyle Fâtımîler üzerinden kendi nesebini de Resûlullah'a ulaştırma arzusunda olduğunu söyler. Kitabın ilerleyen sayfalarında yazar, meseleyi daha da ileriye götürür ve Makrîzî'nin nesebini Fâtımîler'e dayandırma gayreti sonucu, Fâtımî hükümdarlarının halifeliklerini dönemin genel anlayışının dışına çıkararak sahih saydığına işaret eder. Ayaz bu kanaatini de Makrîzî'nin Fâtımîler'e dair kaleme aldığı eserinde onlar için “eimme (imamlar)” tabirini kullanması hattâ başka eserlerinde bu hükümdarların isimlerinin başına imam ve halife lakabını eklemesiyle delillendirmeye çalışır (s. 73-74). Anlaşıldığı kadarıyla yazarın Makrîzî'nin dönemdeki kanaatin aksine Fâtımîler'le ilgili nispeten olumlu görüşleri onun Ehl-i Beyt'e olan sevgisinden kaynaklanmaktadır. Zira Makrîzî Resûlullah' ve Ehl-i Beyt'le ilişkili hususlarda oldukça hassastır ve bu hassasiyeti çeşitli konulardaki yorumlarında hatta mezhebi mensubiyetlerinde belirleyicidir. Yazar da eserin çeşitli kısımlarında buna atıfta bulunur. (Bk. s. 38-39, 40, 54, 68, 70). Ancak Makrîzî'nin bu hassasiyeti onun Şîliğe meyli bulunduğu şeklinde de değerlendirilmemelidir. Yazar bu duruma işaret ederken Makrîzî'nin genelde Şîî kaynaklarda tercih edilen Hz. Peygamber'in babasının doğumundan sonra vefat ettiği şeklindeki rivayete itibar etmemesini delil olarak gösterir (s. 66).

Kitapta dikkat çeken bir diğer özellik ise okuyucuda iki farklı Makrîzî'nin tanıtıldığı hissi uyandırmasıdır. Kitabın ilk bölümünde yazar, Makrîzî'nin son derece dikkatli bir araştırmacı olması, daha önceki dönemin meşhur kaynakları dışında başka eserlere de müracaat ederek tarihî hadiselerin akışında boşluk bırakmamaya gayret göstermesi gibi özelliklerine değinilerek tarihçi yönüyle Makrîzî'yi anlatır (s. 101, 103). Kitabın ikinci bölümünde yani *İmtâ'u'l-esmâ'*ın ele alındığı kısımda ise tarihçi Makrîzî'nin değil muhaddis Makrîzî'nin öne çıktığı tespit edilmektedir. Nitekim yazar, *İmtâ'u'l-esmâ'*ın hem kaynakları hem de usulü açısından hadis ilmi merkeze alınarak yazılmış bir eser olduğunu belirtirken sanki okuyucuya başka bir Makrîzî'den bahsediyor gibidir.

Kitabın asıl kısmı olarak değerlendirilmesi gereken *İmtâ'u'l esmâ'* ile ilgili bölüm bazı özellikleri bakımından burada ayrıca dikkatlere sunulmalıdır. Zira Makrîzî'nin *İmtâ'u'l esmâ'* ın mukaddimesinde kullandığı, bu eserin dönemin ulemâ sınıfı için yazıldığına dair ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Makrîzî'nin bu hususta ileri sürdüğü gerekçe de bu ifade kadar ilginçtir. Buna göre Makrîzî şeriatla yönetilen bir toplumda bu hukukun doğru ve hakkıyla uygulanabilmesi için ulemanın şeriatın esaslarını açık hâle getiren ve ilk uygulayıcı olan Hz. Peygamber'i bütün yönleriyle tanınması gerektiğini belirtir. Makrîzî bu hukuku uygulayacak ve okutacak olan kadı ve müderrislerin bunun pek farkında olmadıklarını ve ulemadaki bu bilgisizlikle mücadele edilmesi gerektiğini zira ulemanın şeriatın yaşandığı Memlûk toplumunu etkileyen esas sınıf olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Makrîzî bu tür eserlerle yol göstericilere yol gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır. Tanıtığımız bu kitapta Ayaz, Makrîzî'nin söz konusu kanaatine dair bir temellendirmeye de gider. Onun kroniklerinde ve çeşitli risalelerinde idarî, ilmî ve içtimâî bozulmalara sıklıkla işaret ettiğini söyler. Muhtemelen bu sebeple de devlet kademelerinden çekilerek kendini ilmî çalışmalara verdiğini ifade eder. Yazarın bu inzivasını hatta beş yıl kadar Hz. Peygamber'in yaşadığı Haremeyn'de ikamet etmesini bu bağlamda değerlendiren Ayaz,

“Kendisine şifa olarak gördüğü Hz. Peygamber’i ulemâ ve toplum için de deva olarak kabul etmiş ve bu eserini kaleme almıştır.” ifadelerini kullanır (s. 93). Ayaz, eserle ilgili bir başka mühim ayrıntıya işaret eder ve bu eserin sadece siyer olarak nitelendirmenin zor olacağını zira onun hem siyer hem de hadis, tefsir, akâid, hukuk ve hasâis konularını içinde barındıran bir mecmua olduğunu belirtir (s. 94).

Ayaz, *İmtâ’ul esmâ’*ın tanıtıldığı bölümde bu eserin başka özellikleriyle ilgili de malumat verir. Bunlar eserin genel özellikleriyle alakalıdır. Nitekim yazar eserin mevcut neşirleri, isimlendirilmesi ve bu ismin tercihi ile ilgili konulara temas eder (s. 63-65). Ardından eserin muhtevasıyla ilgili genel bir tasvirde bulunur ve *İmtâ’ul esmâ’*da Hz. Peygamber’le ilgili hemen her şeyin konu edildiğini ve özellikle de mucizelere büyük bir yer verildiğini belirtir (s. 63). Yazar daha sonra kitabında, on dört ciltlik *İmtâ’ul esmâ’*ın her bir cildini müstakil başlık altında tanıtır. Bu tanıtımlarda müellif Makrîzî’nin, usul ve üslûbuna dair malumat verir. Ayaz muhtevada ilgi çekici bulunduğu hadiselerle de işaret eder. Yazarın hususen dikkat çektiği bu ilgici çekici hadiseler arasında, eserin birinci cildinde Makrîzî’nin, sahâbenin gönderildiği seferler için “seriyye” ismini sıklıkla kullanmasına rağmen mesela Bi’r-i Maûne ve Recî’ vakaları için “gazve” tabirini tercih etmesi, ikinci cildinde Mekke’nin Fethi sırasında bir kişinin Hz. Peygamber’e hediye olarak içki getirmesi hâdisesine yer vermesi ve Makrîzî’nin bu rivayet için bir kaynak göstermemesi, yine beşinci ciltte Ehl-i Beyt tartışmaları ve “âl” meselesinde Şîler’in görüşlerine de yer vermesi, onuncu ciltte Hz. Peygamber’in hanımları ve kızı Fâtıma’nın da hasâisine temas ettiği kısımda Hz. Hatice ve Hz. Âişe’yi fazilet açısından karşılaştırması, onları ayrı ayrı Hz. Fâtıma ile de mukayese etmesi gibi kayıtlar özellikle zikredilmelidir (Bk. s. 68, 70, 71, 75, 76, 81).

Tanıttığımız kitapta *İmtâ’ul esmâ’*ın hem klasik siyerlerle mukayese edildiği hem de Memlûkler döneminde kaleme alınmış benzer hacimli eserlerle karşılaştırıldığı da tespit edilmektedir. Bu durum Ayaz’ın eserini ayrıca değerli kılmaktadır. Ayaz, *İmtâ’ul esmâ’*ın ikinci cildini ele aldığı kısımda, bu cildin üçte birlik kısmının klasik siyer muhtevası gibi Mekke’nin Fethi’nden Hz. Peygamber’in vefatı ve defnine kadar olan konuları içermekte olduğunu ve kalan kısmın ise onun kişisel özellikleri, ahlâkı vb. hususlara ayrıldığını belirtilir. Buradan hareketle de *İmtâ’ul-esmâ’*ın bazı farklılıklar içermekle birlikte İbn Sa’d’ın *et-Tabakât* adlı eserinin ilk iki cildini andırıldığına işaret eder (s. 68). Hz. Peygamber’in hayatıyla ilgili Memlûkler döneminde kaleme alınan geniş muhtevalı eserlerde de benzer bir usulün uygulandığını tespit eden Ayaz, Makrîzî’den önce yaşamış olan Hanbelî âlim İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)’nin meşhur eseri *Zâdü’l-meâd’la* çeşitli konuları içermesi ve kaynakları açısından benzer özellikler taşıdığını ifade eder (s. 94).

Ayaz kitabında, Makrîzî’nin *İmtâ’ul esmâ’*ından hareketle dönemin Hz. Peygamber algısına yönelik tespitlere de yer verir. Yazar, Memlûkler döneminde halkın Hz. Peygamber’in kişisel ve üstün özelliklerine daha fazla ehemmiyet gösterdiğine Makrîzî’nin de *İmtâ’ul-esmâ’*ın büyük kısmını bu tür bilgilere ayırdığını, bu konuda seleflerini de aştığını vurgular (s. 114). Buradan dönemin siyer eserlerinin özelliğine de geçen yazar, yaygınlığına işaret eder. Bunun sebebini de Memlûk toplumunun tasavvufa yönelmesinde bulur. Yazara göre Moğol istilasından yeni kurtulan ve Haçlı Seferleri’nin izlerini henüz silememiş olan bu toplumun nispeten içe kapanmış toplumun beklentilerini karşılayan tasavvufun da etkisiyle Hz. Peygamber’in idarî, askerî ve siyasî hayatından ziyade diğer yönlerini ve niteliklerini daha çok merak etmiştir. Bu toplumun içinde yetişen ulemâ da siyer malzemesini kaleme alırken hem kendi inanç dünyaları çerçevesinde hem de toplumsal beklenti muvacehesinde hareket etmiştir. (Bk. s. 112-114).

Ele aldığımız kitabın önemli bir özelliği de tanıttığı *İmtâ’ul esmâ’*ın dışına çıkarak Makrîzî’nin başka eserlerindeki siyer malzemesine ve Ehl-i Beyt’le ilgili kayıtlara yer vermiş olmasıdır. Son olarak şunu belirtmeliyiz ki, Ayaz’ın bu kitabı Orta Çağ’ın en büyük tarihçilerinden olan Makrîzî’nin bir siyer ve hadis alimi olarak da tanıtıyor olmasıdır. Yine alan araştırmacıları için, Memlûk toplumundaki Hz. Peygamber algısını bu konuda kaleme alınmış bu hacimdeki ilk büyük eser üzerinden aktarıyor olması da özellikle vurgulanmalıdır.